

BLODIG SKAM

Til tross for at vi lever i noen av verdens mest likestilte samfunn, skammer skandinaviske kvinner seg fremdeles over sin menstruasjon.¹ Dette er ingen kontroversiell påstand; et kjapt googlesøk leder til mengder av artikler, blogginnlegg og essays hvor vi spør oss selv: Hvorfor skammer vi oss? Hva gjør menstruasjonen så tabubelagt? Så ekkel? Skam og skyld rundt menstruasjon kan spores tilbake flere tusen år. I en av vestlig kulturs mest innflytelsesrike bøker, Bibelen, beskrives kvinnen som uren under blødningsdagene. Det blir også erklært syndig for mann og kvinne å ha samleie under kvinnens menstruasjon: «Når en mann ligger hos en kvinne som har menstruasjon, kler han henne naken og blottet hennes kilde, og hun har selv blottet sin blodkilde. De skal begge støtes ut fra folket sitt» (*Bibelen*, 3. Mos. 20.18).

Skandinavia skiller seg ikke nevneverdig fra andre land i den vestlige verden hva gjelder stigmatisering og skam tilknyttet menstruasjonen. En

1 I lys av at man ikke lenger utelukkende kan snakke om to kjønn (mann og kvinne), er det viktig å presisere at jeg ikke ønsker å undergrave menn som menstruerer, eller kvinner som ikke gjør det. Alternativt kunne jeg valgt å bruke begrepene menstruerende og ikke-menstruerende. Jeg har imidlertid i denne sammenheng valgt å knytte menstruasjonen til kvinner, da dette oppleves som mest tydelig mht. artikkelens innhold og argumentasjon.

rekke aktivister og kunstnere har imidlertid gjennom de siste femti år – både i og utenfor Skandinavia – stått på barrikadene for at vi skal kunne snakke om menstruasjonen, og for at vi skal slutte å skamme oss over noe som er en naturlig del av livet for omlag halvparten av jordens befolkning. I denne teksten ønsker jeg å rette oppmerksomheten mot skandinaviske kunstneres bidrag til menstruasjonsaktivismen.

De siste årene har man kunnet observere at stadig flere danske og svenske kunstnere benytter seg av eller tematiserer menstruasjonen i sine verker. Disse representerer imidlertid ingen ny tendens, men skriver seg inn i en lang rekke av skandinaviske kunstnere som har beskjefteget seg med menstruell tematikk over de siste fem tiårene. Jeg vil gi en introduksjon til den skandinaviske menstruasjonskunsthistorien fra Gunvor Nelsons *Schmeerguntz* fra 1965 til Stense Andrea Lind-Valdans *Animal Dialogues* fra 2016. Derigjennom vil jeg se på hvordan kunstnere i dette tidsrommet presenterer og benytter seg av den tabubelagte væsken, og hvordan de bidrar til en avstigmatisering av kroppsvæsken.² Jeg vil legge særlig vekt på hvordan menstruasjonskunsten relaterer seg til skam og skyld. Bidrar menstruasjonskunsten først og fremst til å lette menstruell skam og skyldfølelse? Eller er den snarere å regne som et feministisk våpen, som gjennom å vekke ubehag hos sitt publikum agerer som en feministisk gledesdreper?

MENSTRUASJONSKUNST

Menstruasjonen har frem til nylig ikke vært synlig i den offentlige debatt. I lys av dette er det heller ikke spesielt overraskende at det nesten ikke foreligger kunsthistoriske tekster som eksplisitt tar for seg menstruasjonens rolle i samtidskunsten og kunsthistorien. Et viktig unntak i denne sammenheng er den newzealandske kunsthistorikeren Ruth Green-Coles forskning på menstruelle referanser i visuell kultur og samtidskunst. Green-Cole bruker i artikkelen «Bloody Women Artists» ikke begrepet menstruasjonskunst, men skriver snarere om menstruasjon i kunsten. Hun opererer med en bred definisjon av hva hun leser som menstruelle referanser, og leser menstruasjonsblodet som kjønnnet og objekt blod. Med

2 Artikkelen bygger på min masteroppgave (Gjerde 2017).

utgangspunkt i dette leser hun menstruelle referanser i verk som ikke nødvendigvis refererer til menstruasjonen direkte eller benytter seg av menstruelt blod. Herunder indikerer Green-Cole at man kan lese menstruelle referanser i Marina Abramovics bruk av blod i hennes performancevirke under 1970-tallet. Selv om jeg ikke stiller meg direkte kritisk til denne fortolkningen, velger jeg å benytte meg av noe strengere kriterier for hva jeg tolker som menstruelle referanser i denne artikkelen. Dette skyldes bruken av begrepet *menstruasjonskunst*, og med dette viser jeg til kunstverk som referer direkte til, eller benytter seg av, menstruasjonssyklusen i tittel, motiv eller materiale. Dette utelukker kunstverk som kun benytter seg av/avbilder vanlig blod, og som i kraft av at kunstnerne er kvinner, blir kjønnnet.

BEGYNNELSEN

Den skandinaviske menstruasjonskunsthistorien starter, interessant nok, ikke i Skandinavia, men i San Fransisco. Nyttårsaften 1965-66 viser svenske Gunvor Nelson og Dorothy Wiley sin debutfilm *Schmeerguntz* (Nelson). Filmen har til hensikt å visualisere kontrasten mellom amerikanske kvinners hverdag og den idealiserte kvinnefiguren som dominerer på tv-skjermen og filmrerretet. Filmen står igjen som en milepæl i amerikansk feministisk film- og kunsthistorie, og regnes sammen med japanske Shigeko Kubotas performance *Vagina Painting*, fra 1964, som et av de tidligste kunstverkene med åpenbare menstruelle referanser. I Nelsons film vises en rekke kvinnebilder fra reklame og film. Disse er pent sminket og kledd. Midt imellom alle de kommersielle bildene dukker det plutselig opp en kort sekvens hvor vi ser et nakent underliv, dekket av kjønnshår. Ut av skjeden trekkes en tampong. Sekvensen er ikke mer enn et par sekunder, men den gjør et merkbart inntrykk på grunn av den sterke kontrasten mellom tampong-fjerningen og de idealiserte kvinnebildene som utgjør store deler av filmen. Forskjellen mellom kvinnenens ytre, perfekte fasade og deres natur blottlegges av Nelson.

Når Nelson skaper *Schmeerguntz*, har hun vært bosatt i USA i flere år, og hun vender først tilbake til Sverige i 1992 (Sundholm). At brorparten av hennes yrkesaktive liv finner sted på den andre siden av Atlanterhavet, resulterer i at Nelsons arbeider får lite oppmerksomhet her i Skandinavia,

Fig. 1. AnnBritt Ryde. Mens-
tåvlan. 1973. © Monica Englund.

Fig. 2. AnnBritt Ryde, Monica Englund, Ulla Hammarsten McFaul og Benedicte Bergmann. Ingen tittel. 1973. © Monica Englund.

inntil til de blir kjent for et større publikum i Sverige under den turnerende gruppeutstillingen «Konstfeminism» i 2005. Hennes innflytelse har derfor først og fremst gjort seg gjeldende i USA, som også må regnes som menstruasjonskunstens foregangsland. Det er utvilsomt der produksjonen er størst og mest jevn. Kjente kunstnere som Judy Chicago, Cindy Sherman, Carolee Schneemann og Ana Mendieta, for å nevne noen, har alle arbeidet med og vist menstruasjonkunst i USA. I Skandinavia er det først og fremst Judy Chicago som trekkes frem som inspirasjonskilde, både blant den eldre og yngre generasjonen kunstnere som har arbeidet med menstruelle referanser.³ Dette til tross for at Chicagos første menstruelle arbeid, *Red Flag* fra 1971, er seks år yngre enn *Schmeerguntz*.

De tre første menstruelle kunstverkene som vises i Skandinavia, er alle del av den banebrytende feministiske utstillingen «Livegen – Eget Liv», som ble avholdt på Galleri Maneten i Göteborg i 1973. Mot en rød vegg i utstillingsrommet kunne man her se AnnBritt Rydes *Menståvlan* [Bilde 1] og Ulla Hammarsten McFauls *Torson*. I tillegg til disse to verkene, gikk utstillingens initiativtakere sammen om å skape et massivt sanitærbind [Bilde 2], som var montert i taket med tre tilhørende skilt hvor man kan lese: «PRIS FRÅN FÖRSTA TILL SISTA MENS SKYDDET: 3000: – DET LÖNAR SEJ ATT HA MÖLNLYCKEAKTIER...» (Ryde, Hammarsten McFaul, Englund m.fl.). Mölnlycke Health Care er en svensk virksomhet, med hovedsete i nettopp Göteborg. Virksomheten produserer engangsprodukter til kirurgi og sårbehandling. Under 1970-tallet produserte de også menstruasjonsbeskyttende produkter (Englund). Teksten er en tydelig kritikk av bindprodusentenes massive inntekter på de menstruerendes bekostning. Noe av den samme tematikken kan man også spore i Rydes *Menståvlan*. Her er imidlertid kritikken hovedsakelig rettet mot reklamebransjens (manglende) fremstilling av selve menstruasjonsblodet. *Menståvlan* består av to separate bilder. Det ene er en tekstilkollasj bestående av tøy, trådnetting, maling og ulike bind og tamponger. Under denne henger det andre bildet, som er en kollasj i papir

3 Dette kommer fram av intervjuene jeg gjorde med Monica Englund, Ulla Hammarsten McFaul, Wencke Mühleisen, Josefin Persdotter og Stense Andrea Lind-Valdan i forbindelse med min masteroppgave *Blodig Alvor – menstruasjonkunst i Skandinavia fra 1970 til 2015*.

Fig. 3. *Wencke Mühleisen. Bilde fra performance. Tidlig 1980-tall.
©Wenke Mühleisen/Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design.*

med ulike bilder av tamponger og kvinner fra diverse tabloidmagasiner. Tekstilkollasjen gir en naturtro framstilling av menstruasjonen. Bindene og tampongene er dekket av mørkerød maling som har klumpet seg slik at det ser ut som faktisk menstruasjonsblod. Dette står i sterk kontrast til reklamebransjens fremstilling av menstruasjonsblodet, som Ryde viser i papirkollasjen. Der illustreres menstruasjonsblodet av en blå, tyntflytende væske, som helles over et sanitetsbind av en person iført labfrakk. Når man setter de to bildene opp mot hverandre, kan man spore et nokså likt budskap hos Ryde som hos Nelson. Hos begge dreier det seg om motsetningsforholdet mellom det kvinner skal være – rene, vakre, perfekte – og menstruasjonen som er uren og ukontrollerbar. Utover dette understreker Ryde sin kritikk av reklamebransjen med en tilhørende tekst. I en snakkeboble som stikker ut av papirkollasjen, kan man lese:

MENSREKLAMEN INPRÅNTAR HOS OSS BILDEN AV DEN UNGA, SLANKA, OMÅRKLIGT **MENSTRUERANDE KVINNAN!** MENSBLODET ÅR TYDLIGEN SÅ SKAMLIG OCH FULT ATT DET **INTE KAN VISAS!** ELLER ÅR DET BINDOR FÖR ADLIGA MAN INRIKTIGAR SIG PÅ **AT SÄLJA?**⁴ (Ryde)

Ryde sier det eksplisitt: menstruasjonen er så skamfull og ulekker at den ikke en gang kan vises i reklame for produkter, som skal brukes til nettopp å samle menstruasjonsblodet, og gjøre det mulig for kvinnene å menstruere ubemerket.

Utover verkene fra «Livegen – Eget Liv» vises minst to andre menstruelle kunstverk i Skandinavia i løpet av 1970-tallet. Det ene er Kirsten Justessens *Husmor Samling* fra 1977, vist i København. Det er en massiv kollasj bestående av ulike kjente produkter fra hjemmet, blant annet menstruasjonsbind. Det andre er Elsebet Rahlffs tekstilmaleri *Gjennomskåret Livmor* fra 1977, vist i Bergen, som illustrerer hvordan hypotenusen i hjernen og livmoren påvirker hverandre under menstruasjonssyklusen.

På begynnelsen av 1980-tallet markerer også norske Wencke Mühleisen seg både i, og utenfor, Skandinavia med sine ytterst kontroversielle performancer [Bilde 3]. To av disse, *Prince Diana and Lady Charles* fra 1981 og *Bello, Meine Emanzipation* fra 1982, inneholder tydelige menstruelle referanser. I sistnevnte heller Mühleisen rød, tyktflytende maling over sitt blottede kjønn mens hun forteller publikum om sin egen menstruelle skam. Hun beskriver det å få menstruasjon under en performance som sitt verste mareritt, og ber kvinnene i publikum om å hjelpe henne ved å gi henne en tampong. Mühleisen blør ikke på ordentlig – hun er dekket av maling, ikke menstruasjonsblod. Det hun i virkelighet ber om, er altså at en av kvinnene i publikum skal avsløre for de øvrige i salen at hun har menstruasjon. Med andre ord oppfordres de menstruerende publikummerne indirekte til å heve seg over egen skam og stå fram som blødende.

MENSTRUASJONSKUNSTEN VENDER TILBAKE

Etter Mühleisen blir det, så vidt det er meg kjent, ikke vist menstruasjonskunst i Skandinavia før godt inn på 1990-tallet. Denne menstruelle stag-

4 Se bilde 1.

neringen er ikke unik for den skandinaviske kunstscenen, men gjør seg også gjeldende internasjonalt. I 1996 blir det menstruelle på nytt synlig i skandinavisk kunst, også denne gang i Göteborg, når Monica Englund viser utstillingen «Filmstjärnor och Förälskelse». Englund var sammen med Hammarsten McFaul og Ryde del av «Livegen – Eget Liv» på 70-tallet, men viste ikke egne menstruelle arbeider i 1973. «Filmstjärnor och Förälskelse» inneholder derimot to menstruelle arbeider. Temaet for utstillingen er å vise hvordan Englund selv, som tenåring på 1950-tallet, opplevde et motsetningsforhold mellom den kvinnen hun ville være, inspirert av de glamorøse kvinneidealene forfektet av Hollywood og reklamebransjen, og den hun faktisk var: en helt ordinær skandinavisk tenåring. Dette illustrerer hun blant annet gjennom en skulptur bestående av to fotografier, henholdsvis av Hollywood-skuespillerne Glenn Ford (1916-2006) og Alan Ladd (1913-1964), satt opp mot hverandre slik at de danner en triangulær form. På toppen av fotografiene har Englund festet et ullbind, som er et mye benyttet menstruasjonsbeskyttende produkt i Skandinavia under Ladd og Fords storhetstid. Verket poengterer at skuespillerne og bindet er samtidige. Det understreker motsetningsforholdet mellom det polerte Hollywood og den mindre idylliske realiteten til folk flest. Ullbindene står sentralt også for det andre menstruelle verket i «Filmstjärnor och Förälskelse», en teglstein som publikum ble oppfordret til å bære med seg rundt i utstillingen. For å forstå dette interaktive arbeidet, er det nødvendig å sitere Englungs flyer til utstillingen der hun sammenligner ullbindene med nettopp teglstein: «Mensbindorna var breda, skavande och läckande. Jag gick omkring med tegelsten i underbyxorna [...]» (Englund). Englungs teglsteinsverk gir publikum en mulighet til å leve seg inn i hennes egen opplevelse av ullbindene som en fysisk byrde. Samtidig eksisterer det også en mer metaforisk fortolkning av teglsteinen. På 1950-tallet er menstruasjonen noe som hverken skal ses eller nevnes. Hva hver enkelt kvinne vet om blødningen, varierer fra kvinne til kvinne avhengig av hvorvidt hun har en mor, søster, bestemor eller venninne som ville dele sine erfaringer. For mange er menstruasjonen totalt ukjent, og flere tror derfor de er alvorlig syke når den første blødningen inntreffer. Publikum bærer således ikke bare på den fysiske vekten av ullbindet, men også på den psykiske belastningen som følger med når man bærer på en hemmelighet, en skam.

Utover 1990-tallet og 2000-tallet dukker menstruasjonkunsten opp i Skandinavia med jevne mellomrom. Michael Kvium maler flyvende tamponger i 1999, Marit Victoria Wulff Andreassen skaper tre menstruelle tegninger i perioden 2003-2006, og Liv Carlé Rasmussen inkluderer synlig menstruasjonsblod i sin ikoniske fotoserie AMAZON i 2007. Det er imidlertid først etter 2010 at menstruasjonkunsten for alvor blir synlig på den skandinaviske kunstsce-
nen. Til sammenligning vokser menstruasjonkunsten i omfang og sprer seg rundt om i andre deler av verden fra 1992 og utover 2000-tallet – først og fremst i Nord-Amerika, Europa og Asia, etterhvert også i Afrika og Sør-Amerika.

De siste seks årene har hyppigheten i produksjonen og visningen av menstruasjonkunst i Skandinavia økt betraktelig, særlig i Danmark og Sverige. Blant kunstnerne som har markert seg, er Arvida Byström med fotoserien *There Will Be Blood* fra 2011 og utstillingen «Period Pieces» fra 2013, som hun arrangerer sammen med Josefin Persdotter – en av de første kunstutstillingene viet utelukkende til menstruasjonkunst. En annen kunstnerduo som relanserer menstruasjonkunsten i Danmark, er Miriam Wistreich og Alexandra Jönsson. I 2012 skaper de den interaktive installasjonen *A Material Conversation* på et toalett i København. Toalettets besøkende blir invitert til å etterlate sine brukte tamponger og bind i gjennomsiktige krukker, slik at deres menstruelle avfall blir synlig for de øvrige toalettbesøkende. Stense Andrea Lind-Valdan er også et sentralt navn. Hennes mangfold av menstruelle arbeider - performancer, tussjtegninger, skulpturer og installasjoner - utforsker menstruasjonsblodets materielle egenskaper. Lind-Valdans trykkserie med menstruasjonsblod på papir, *Animal Dialouges* fra 2016 [Bilde 4], ble nylig innkjøpt av Statens Museum for Kunst, og er dermed det første kunstverket som inneholder faktisk menstruasjonsblod ervervet av et skandinavisk kunstmuseum.

BAKTEPPET FOR MENSTRUELL SKAM

I lys av den kulturelle rollen menstruasjonen har spilt opp gjennom historien, som en tabubelagt og stigmatisert kroppsvæske, kan man hevde at et hvert menstruelt kunstverk, direkte eller indirekte, kan assosieres med skam og skyld. Men hvordan har det seg at nettopp menstruasjonen er så mye eklere og mer skamfull enn andre kroppsvæsker?

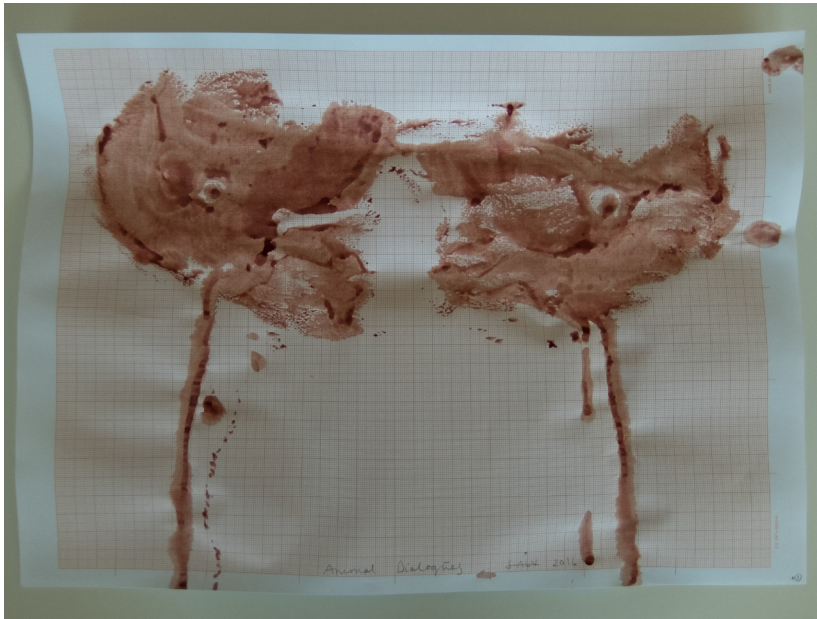

Fig. 4. Stense Andrea Lind-Valdan. Verk fra serien *Animal Dialogues*. 2016.
©Stense Andrea Lind-Valdan.

I *Powers of Horror: An Essay of Abjection* fra 1982 tar Julia Kristeva for seg det *abjekte*, det *frastøtende*. Hun forklarer at ubehaget som oppleves i møte med kroppsvæsker og annet kroppslig avfall, skyldes at de materialiserer døden (71). Vi blir konfrontert med noe som *var oss*, men som ikke lenger er det – slik det jo også vil være med vår kropp når vi ender våre dager: den *var meg*. Det som skiller menstruasjonsblodet fra øvrige kroppsvæsker, i følge Kristeva, er at det ikke kun minner oss om døden, men også om samfunnets ustabilitet (71). Dette forklarer hun med at menstruasjonsblodet er eksplisitt kvinnelig (71). I Vesten, hvor samfunnet tradisjonelt har vært patriarkalsk, er synlig kvinnelig avfall ekstra frastøtende. I kraft av at menstruasjonsblodet er kvinnelig blod, bryter det også, som Breanne Fahs påpeker, med den tradisjonelt maskuline symbolikken knyttet til blod, og den tradisjonelle kvinnerollen som passiv: «menn fører blodslinja videre, menn kjemper mot hverandre i krig, og det er til syvende og sist menn som

viser makt og offervilje gjennom eget, eller ved å påføre andre, blodtap» (44).⁵ Blod assosieres med den aktive, kjempende og selvpoppofrende mannen. Menstruasjonsblodet passer altså verken med våre kulturelle forestillinger om blod eller om kvinner. Dette i seg selv kan til dels forklare hvorfor menstruasjonsblodet har blitt så tabubelagt, og derigjennom skamfullt.

Det er imidlertid også fullt mulig å finne årsaken til skammen knyttet til menstruasjon andre steder i vestlig kultur og historie. Innledningsvis nevnte jeg Bibelen, som mer eller mindre eksplisitt tillegger menstruasjonen skam og skyld når den beskriver den menstruelle kvinnen som uren. Lignende idéer finner man også i Aristoteles' reproduksjonslære, som var den dominerende reproduksjonsteorien fram til slutten av 1600-tallet (De-laney, Lupton og Toth 45). Her benyttes blant annet menstruasjonsblodet til å forklare hvorfor kvinnen er en mindre fullstendig utgave av mannen. Kvinnenes menstruasjonsblod står for fosterets materie, mens mannens sæd står for besjelingen (45). Kvinner kan selvsagt ikke skape barnets intellekt. Selv etter man går bort fra den aristoteliske reproduksjonslæren, fortsetter menstruasjonen å brukes for å devaluere kvinnen. Frem til det 20. århundre mener majoriteten av leger at menstruasjonen er det samme som enkelte dyrs løpetid (Laqueur 243). Dette blir benyttet som argument for å naturalisere kvinnen og beskrive henne som mindre utviklet – rent biologisk – enn mannen (243). Nettopp menstruasjonen sto sentralt i argumentasjonen for å holde kvinner tilbake fra utdanning og politisk innvirkning (Nyvang og Laub 87). Det er dermed heller ikke overraskende at kvinnen har ønsket å distansere seg fra den månedlige blødningen, da denne har stått så sentralt i argumentasjonen som ble benyttet for å holde henne tilbake. Når kunstnere tar for seg menstruasjonen, kan man ikke ekskludere kroppsvæskens historiske rolle, selv om dette ikke nødvendigvis er eksplisitt poengtert i verket eller av kunstneren selv. Menstruasjonsblodet har en symboltung rolle som vanskelig kan unngås i en hver fortolkning av menstruasjonskunst så lenge menstruasjonen fortsetter å være noe som oppleves som så frastøtende og provoserende at det kan brukes til hersketeknikk som

5 Original tekst: «men pass down their bloodlines, men battle each other in times of war, and men ultimately show power and sacrifice either through their own blood or by taking/eliciting another man's blood».

umyndiggjør kvinner. At dette fortsatt er tilfellet, ble særdeles tydelig under det amerikanske nominasjonsvalget da daværende presidentkandidat Donald J. Trump, i etterkant av en opphetet debatt, uttalte følgende om journalist Megyn Kelly: «Man kunne se blod komme ut av øynene hennes, [og] blod rennende ut fra hennes du-vet-hvor» (Rucker).⁶ Trump forklarer dermed sin egen opptreden, ikke med egne manglende evner til å svare for seg, men snarere med journalistens hormonelle ubalanse. Hun er sint og ustabil fordi hun har menstruasjon. Også i Skandinavia kan man fortsatt høre gutter og voksne menn spørre kvinner om de har menses, dersom de viser sterke følelser som sinne eller nedstemthet.

Med dette sagt, er det ikke kun menn, som Trump, som kan stilles til ansvar for den populære forståelsen av den menstruerende kvinnen som hormonell, nedstemt, aggressiv og irrasjonell. Kvinner benytter seg også aktivt av menstruasjonen som en unnskyldning for dårlig oppførsel, stress og slapphet. Av egen erfaring, kan jeg godt huske at menstruasjonssmerter var en gyldig unnskyldning for å slippe den ukentlige gymtimen på ungdomskolen – en unnskyldning jeg ikke var alene om å benytte meg av. Det er ikke her meningen å undergrave at enkelte kvinner kan oppleve seriøse smerter og humørsvingninger gjennom ulike deler av sin menstruasjonssyklus, men det er nødvendig å understreke at enhver syklus er unik. Den kollektive forståelsen av menstruasjonen som en hindring eller ulempe for kvinner blir for enkel og generaliserende. Måten menn og kvinner snakker om menstruasjonen som noe primært negativt på, bidrar slik til at det menstruelle stigmaet og den menstruelle skammen lever stadig videre i Skandinavia, og verden for øvrig, anno 2017.

SKAM, SKYLD OG MENSTRUASJON

Skam og skyld er å regne som nødvendige menneskelige emosjoner, både på relasjonelt og individuelt plan (Tangney og Dearing 2). I dagligtale glir skam- og skyldbegrepet lett over i hverandre, og det kan derfor synes utfordrende å skille mellom de to beslektede følelsene. En av de mest brukte

6 Original tekst: «You could see blood coming out of her eyes, blood coming out of her - wherever».

definisjonene, som klart differensierer mellom de to begrepene, kan man lese i Helen Block Lewis' *Shame and Guilt in Neurosis* fra 1971:

Opplevelsen av skam er direkte knyttet til *selvet*, som det som blir evaluert. Ved skyld er ikke selvet i sentrum for den negative vurderingen, men snarere noe som er gjort eller ugjort. Når man føler skyld, skjer den negative selvevalueringen i forhold til noe, men selvet er ikke hovedfokuset for opplevelsen.⁷ (30)

I følge Lewis kan man altså skille skyld og skam ved at skam direkte er knyttet til selvet og dreier seg om negativ selvevaluering, mens skyldfølelse oppstår som resultat av noe utenfor selvet, som leder til negativ evaluering av selvet. Man kan dermed si at skyld er tettere knyttet til anger over handlinger, mens skam ligger nærmere en følelse av at man selv ikke er bra nok.

Hvis man følger Lewis forklaring av forskjellen mellom skyld og skam, kan man hevde at menstruell skam oppstår når menstruasjonen bidrar til å skape et negativt selvbylde. Man føler seg ekkel og ulekker når man blør, og dette gjør at man skammer seg over seg selv og blødningen. Menstruell skyldfølelse synes mer uåndgripelig, men man kan kanskje si at den oppstår dersom man blør gjennom, og man angrer på at man ikke benyttet bedre menstruasjonsbeskyttende produkter. Man kan risikere å etterlate en blodflekk i en annens seng eller sofa, men er det verre enn å søle kaffe? Det kan virke slik. I Skandinavia unngår man til den grad det lar seg gjøre, både sitt eget og særlig andres kroppslige avfall. Det er derfor ikke overraskende at en flekk menstruasjonsblod for de aller fleste er langt eklere enn en kaffe-flekk. Dette eksemplet på menstruell skyld er dog nokså banalt, og det kan tyde på at den menstruelle skyldfølelsen ikke er så relevant i dag. Det synes vanskelig å komme på konkrete handlinger, knyttet til menstruasjon, som skulle kunne resultere i faktisk skyldfølelse, som leder til reell anger. I dag er det å blø gjennom først og fremst pinlig, og ikke assosiert med skyld. Hvis menstruell skyldfølelse er uaktuelt, gjelder det samme for menstruell skam?

7 Original tekst: «The experience of shame is directly about the *self*, which is the focus of evaluation. In guilt, the self is not the central object of negative evaluation, but rather the *thing* done or undone is the focus. In guilt, the self is negatively evaluated in connection with something but is not itself the focus of the experience».

I artikkelen «Teaching Taboo Topics: Menstruation, Menopause, and the Psychology of Women» slår Joan C. Chrisler fast at dette ikke er tilfellet. Til tross for at menstruasjonen i dag er mer synlig enn noen gang i populærkulturen, lever stigmaet i beste velgående (128-131). Når menstruasjonen trekkes fram i tv-serier, på filmerretet og i bøker, er det – som i tilfellet med Trumps utsagn om Kelly – primært for å latterliggjøre eller umyndiggjøre kvinner. Den popkulturelle stereotypen av menstruerende kvinner er i all hovedsak negativ – de er sinte, usexy, overfølsomme og farlige. Dette bidrar til å holde liv i det menstruelle stigmaet, og derigjennom den menstruelle skammen (129).

Som jeg allerede har påpekt, er imidlertid skam, som skyld, å regne som en fundamental følelse. Skammen er ikke en utelukkende negativ emosjon som skader vårt selvbilde, den kan også hjelpe oss med å regulere vår adferd i forhold til andre – den hjelper oss til å følge sosiale normer (Thingnæs). Den gjør det mulig for mennesker å leve i store samfunn uten å trække hverandre på tærne. Den norske sosionomen Geir Thingnæs skiller derfor mellom den gode (normregulerende) skammen og den dårlige skammen. Sistnevnte hindrer individer fra å leve normale liv, og kan resultere i psykiske lidelser, og/eller at man isolerer seg sosialt.

I vestlig kultur virker det plausibelt å anta at menstruell skam til dels er en praktisk følelse. Kroppslig avfall og nakenhet er sjeldent synlig i det offentlige rom. Man tisser ikke på åpen gate, og det ville dermed, naturlig nok, oppleves som oppsiktsvekkende dersom en fremmed skiftet tampong eller på annen måte synliggjorde sin menstruasjon rett foran øynene på andre. Den menstruelle skammen har åpenbart en normregulerende effekt. Når dette er sagt, kan den menstruelle skammen også være destruktiv. Chrisler påpeker hvordan stigma, stereotyper og menstruell uvitenhet kan ha en negativ effekt på de menstruerendes mentale helse (130). Angsten for å blø gjennom kan øke kvinners selvbevissthet i den grad at det får negative konsekvenser for deres sosiale tilstedeværelse. Troen på menstruelle stereotyper kan dessuten føre til at kvinner begrenser seg selv unødvendig, og dermed går glipp av muligheter, både i arbeidslivet og i det private. Videre ser Chrisler en kobling mellom menstruell skam og negative kroppsbilder. Den påvirker ikke bare kvinnenens psykiske helse, men kan også få dem til å ta avgjørelser som har negative implikasjoner for

deres fysiske helse. Skammen kan lede til svekket seksuallyst, oppsøking av risikofylt sex og/eller overforbruk av menstruasjonsutsettende produkter (130). Den menstruelle skammen Chrisler beskriver, er utvilsomt usunn og må tas på alvor.

SYNLIGGJØRING, AVSTIGMATISERING OG PROVOKASJON

Skam er ikke en følelse vi liker å føle på, derfor er vanlige reaksjoner på skam at vi trekker oss tilbake i oss selv (isolasjon), at vi unngår å snakke om den (undertrykker skammen) eller forsøker å dekke over den med andre følelser (Skårderud). Finn Skårderud understreker imidlertid i «Skammens stemmer – om taushet, veltalenhet og raseri i behandlingsrommet» at skammens eneste kur er å snakke om den og ta den på alvor. Tabuet tilknyttet menstruasjonen, både i dag og historisk, motvirker dermed en redusering av menstruell skam blant menstruende. I en forlengelse av dette er det naturlig å anta at menstruasjonskunsten, gjennom å gjøre menstruasjonen synlig, kan bidra til å lette menstruell skam. Dette blir imidlertid en noe enkel konklusjon.

Menstruasjonskunsten bryter samfunnets renhetsdoktriner hva gjelder menstruasjon; det som helst skal holdes usynlig, plasseres til åpent skue. Når AnnBritt Ryde viste *Menståvlan* i 1973, hadde publikum etter all sannsynlighet aldri tidligere sett en så naturtro fremstilling av menstruasjonsblodet. For de menstruerende kunne verket bekrefte at deres blødning ikke var unormal, og for de ikke-menstruerende var dette trolig deres første møte med noe som i det hele tatt minner om menstruasjonsblod. Dette gjelder også for mange andre av de tidligste menstruasjonsskulpturene, både i og utenfor Skandinavia. Gjennom å vise hva menstruasjon er og hvordan det ser ut, bidro disse verkene til å informere publikum. At menstruasjonskunsten, gjennom å synliggjøre og aktualisere menstruasjonen, har gjort det lettere å snakke om menstruasjonen, er på ingen måte usannsynlig. Man kan imidlertid stille spørsmål ved i hvilken grad menstruasjonskunst, som i all hovedsak har blitt vist for et mindre publikum i nokså lukkede sosiale kretser, har hatt mulighet til å påvirke allmennhetens oppfattelse av menstruasjonen. Menstruasjonskunsten har nok spilt sin rolle, men det er opplagt at en rekke andre aktører har

vært minst like viktige. Et annet, og kanskje enda viktigere spørsmål som melder seg, er hvorvidt menstruasjonskunstens hensikt kan reduseres til å dreie seg om å lette skam? Er det dette menstruasjonskunsten primært handler om?

Nettopp på grunn av menstruasjonsblodets evne til å vekke avsky kan menstruasjonen benyttes som middel for å provosere. Sara Ahmed har i flere av sine tekster beskrevet den feministiske gledesdreperen. Feminister, og andre aktivister, forstyrrer den kollektive gleden konstruert av sosial og moralsk orden ved å uttrykke misnøye med samfunnet:

Feminister dreper glede på et vis: de forstyrrer selve grunntanken om at lykke kan bli funnet på bestemte steder. [...] [feministers] manglende evne til å være lykkelige blir forstått som at vi saboterer andres lykke.⁸ (Ahmed 2)

Ahmed mener imidlertid ikke at denne saboteringen av andres glede er et problem; hun ser det snarere som en styrke. Gjennom å drepe glede, vekker man bevissthet rundt problemer med den rådende moralske og sosiale orden (2). Dette er sentralt i enhver politisk bevegelse. Menstruasjonskunst kan i så måte ikke bare bidra til å informere om menstruasjonen og lette menstruell skam, den er også et utmerket verktøy for å gjøre sitt publikum oppmerksom på større strukturelle utfordringer i samfunnet. Det ligger en makt i å provosere og fremstille det abjekte. Dette understrekes av selve tittelen på Kritevas essay *Powers of Horror* – det dreier seg nettopp om den makten som ligger i det frastøtende. Menstruasjonskunsten kan vekke følelser som sinne, forakt og ubehag hos publikum. Den uttrykker misnøye og er i seg selv en feministisk gledesdreper. Menstruasjonskunsten gjør mer enn å avstigmatisere menstruasjonsblødningen, den avslører hvordan tradisjonelle maktstrukturer legger føringer for menstruasjonen, og implisitt de menstruerende (kvinner) sin stilling i samfunnet.

Innledningsvis i artikkelen stilte jeg spørsmålet om menstruasjonskunsten først og fremst letter menstruell skam, eller om den er å lese som

8 Original tekst: «Feminists do kill joy in a certain sense: they disturb the very fantasy that happiness can be found in certain places. [...] [feminists'] failure to be happy is read as sabotaging the happiness of others».

en feministisk gledesdreper. I realiteten er det ikke produktivt å utelukke det ene eller andre, snarere vil jeg påstå at menstruasjonskunsten kan være begge deler. Gjennom å synliggjøre maktstrukturene som er bakenforliggende for menstruell skam, og ved å synliggjøre menstruasjonen, kan menstruasjonskunsten både ha en politisk og en mer terapeutisk funksjon. For noen kunstverk kan det godt være at det slett ikke dreier seg om verken å lette skam eller å sette søkelys på problematiske maktstrukturer overhead. Jeg vil for eksempel finne det vanskelig å lese Michael Kviums flyvende tamponger som feministiske gledesdreper. Da jeg intervjuet ulike skandinaviske kunstnere som har jobbet eller jobber menstruelt, opplevde jeg at majoriteten av dem hadde en tydelig politisk hensikt med sine menstruasjonsverk. Det var imidlertid ikke gjeldende for alle. Stense Andrea Lind-Valdan beskriver sitt arbeid med menstruasjonsblod som en utforskning av menstruasjonsblodet som materiale. Ulla Hammarsten McFaul forklarte at hun ville inkludere menstruelle referanser i *Torson* i og med at verket handler om kvinnen. *Torson* består imidlertid av mange andre elementer som ikke refererer til menstruasjonen. Ved første øyekast legger man ikke en gang nødvendigvis merke til de røde silketrådene som henger ut av skulpturens underliv. På den andre siden lager noen kunstnere, som Monica Englund, AnnBritt Ryde og Josefin Persdotter, menstruelle kunstverk nettopp fordi de vil øke bevisstheten om og synligheten av menstruasjonen og redusere menstruell skam. Det finnes ingen fasit på hvordan man skal forstå menstruasjonkunst; ulike kunstnere vil av ulike årsaker benytte seg av menstruelle referanser.

Uavhengig av kunstnerens intensjon bak de menstruelle referansene stiller jeg meg bak Ruth Green-Coles beskrivelse om at: «Kunstverk som tar for seg menstruasjonen på ulike måter, er viktige fordi de motarbeider negative stereotyper og aktivt revaliderer kjønnet blod».⁹ At menstruasjonen er synlig i kunsten og i kunstmuseene på lik linje med andre kroppsvæsker, som sædspruten i Takashi Murakamis *Lonely Cowboy*, er viktig. Det handler ikke kun om at kvinner skal få sin rettmessige plass i kunstmuseene, det

9 Original tekst: «Artworks that deal with menstruation in many different ways are important because they work against negative stereotypes and actively re-value gendered blood».

bidrar også til å holde den menstruelle samtalen gående, og er derigjennom preventivt mot destruktiv menstruell skam.¹⁰

*

De siste årene kan det se ut til at man i Skandinavia har vært gjennom en menstruell trendbølge. Det har blitt skrevet utallige artikler, kronikker og essays om emnet. At trenden er et faktum, ble særdeles synlig den 18. september 2017 da Norges nylig gjenvälgte statsminister Erna Solberg holdt en appell under et FN-toppmøte i New York om hvordan menstruasjonen hindrer kvinner i den tredje verden tilgang til utdanning (Bjørngaas). Menstruasjon kan imidlertid stadig provosere, noe som ble synlig da den svenske tegneserieskaperen Liv Strömqvist i 2017 utsmykket tunnelbanestasjonen Slussen, i Stockholm, med blant annet et bilde av to skøyteløpere med synlige blodflekker på undertøyet. Verket vakte stor oppsikt og flere tok til ordet for å få det fjernet («Liv Strömqvist: Mens väcker starka känslor»). Med andre ord er ikke det menstruelle stigmaet fullstendig utslettet her i Skandinavia.

I denne artikkelen har jeg satt søkelyset på hvordan skandinaviske kunstnere har bidratt til å gjøre menstruasjonen mer synlig og åpnet opp for den menstruelle diskusjonen som man nå har vært vitne til i Norge, Sverige og Danmark. Jeg har lagt særlig vekt på å lese menstruasjonen – og menstruasjonskunsten – med utgangspunkt i menstruasjonens tette historiske tilknytting til skam og skyld. I dag er menstruell skyld muligens ikke så vanlig; menstruell skam, på den andre siden, er fortsatt å finne hos skandinaviske kvinner. Jeg har argumentert for at menstruasjonskunst kan bidra til å redusere og forhindre destruktiv menstruell skam. Med dette sagt er ikke menstruasjonskunsten utelukkende et terapeutisk verktøy. Som med all annen kunst, finnes her ulike kunstnere med ulike tanker rundt egne kunstverk, og det finnes ulike analytiske tilganger til hvert enkelt verk. Det er et stort mangfold i måten forskjellige kunstnere benytter seg av menstruasjonen i sin kunstneriske produksjon på, og det er dette som

10 Det er fortsatt et velkjent problem at kvinner er underrepresentert i de aller fleste skandinaviske og internasjonale offentlige og private kunstsamlinger. For ikke å glemme at det er en synlig forskjell i hvilke økonomiske midler som går til innkjøp av kunstverk laget av menn respektivt kvinner.

gjør menstruasjonkunsten interessant som en kunsthistorisk tendens. Man vil kanskje aldri fullstendig kunne løsrive lesning av et menstruelt kunstverk fra menstruasjonens tette forbindelse til skyld og skam, men menstruasjonkunsten er ikke avhengig av denne assosiasjonen for å være relevant. Den kan stå på egne bein.

UNA MATHIESEN GJERDE er master i kunsthistorie fra Københavns Universitet. Hun leverte masteroppgaven *Blodig alvor – menstruasjonkunst i Skandinavia 1970-2015* juli 2017. Artikkelen bygger videre på funn fra oppgaven.

BLOODY SHAME

Since Aristotle's time, menstruation has been a stigmatised bodily fluid. It has been a source of shame and guilt for women for centuries. In this article, I focus on how Scandinavian artists since the 1970's have contributed to make menstruation public through menstrual art. There is wide diversity within Scandinavian menstrual art. Some artists address the menstrual stigma directly in their work, while others use the semiotic and symbolic power of menstrual blood – as abject – to provoke and raise political awareness on feminist issues. I focus on menstrual art in relation to notions of shame and guilt. I argue that menstrual art has contributed to reducing destructive menstrual shame amongst Scandinavian women, even though this may not have been the artists' main intention in creating the work. Even though the menstrual stigma has been reduced drastically – especially the last five years – menstrual shame has not disappeared. Thus, menstrual art can still contribute to reducing and preventing women from feeling ashamed of their periods. As long as half of humanity menstruates one-third of their life time, the menstrual discussion and menstrual art will remain topics of interest and importance.

KEYWORDS

NO: Menstruasjon, kunst, skam, skyld, Monica Englund, Stense Andrea Lind-Valdan, Wencke Mühleisen, AnnBritt Ryde
EN: Menstruation, art, shame, guilt, Monica Englund, Stense Andrea Lind-Valdan, Wencke Mühleisen, AnnBritt Ryde

LITTERATUR

- Ahmed, Sara. «Feminist Killjoys (And Other Willful Subjects)». *The Scholar & Feminist Online* 8.3 (2010). http://sfonline.barnard.edu/polyphonic/ahmed_o2.htm
- Bibelen. Oversatt av Det Norske Bibelselskap fra originaltekster. Verbum Forlag, 2011. <https://www.bibel.no/Nettbibelen>
- Bjørngaas, Tove. «Michael Moore og Erna Solberg snakket om fattigdom i New York». *Norsk Rikskringkasting (NRK)* 19. september 2017.
- Chrisler, Joan C. «Teaching Taboo Topics: Menstruation, Menopause, and the Psychology of Women». *Psychology of Women Quarterly* 37 (2013): 128-131.
- Christensen, Maja Nyvang og Sine Cecilie Laub. *Gennemblødt – En bog om menstruation*. København: People's Press, 2016.
- Delaney, Janice, Mary Lane Lupton og Emily Toth. *The Curse: A Cultural History of Menstruation*. Urbana og Chicago: University of Illinois Press, 1988.
- Englund, Monica. «Filmstjärnor och Förälskelse». Flyer til utstilling ved samme navn (1996).
- Englund, Monica og Ulla Hammersten McFaul. Upublisert intervju. 30. mars 2017.
- Fahs, Breanna. *Out of Blood, Essays on Menstruation and Resistance*. Albany: State University of New York Press, 2016.
- Gjerde, Una Mathiesen. *Blodig alvor – Menstruasjonskunst i Skandinavia fra 1970-2015*. Upublisert masteroppgave avlevert ved Institut for Kunst- og Kulturvidenskab ved Københavns Universitet (juli, 2017).
- Green-Cole, Ruth. «Bloody Women Artists». *The Occasional Journal* (2015). <http://enjoy.org.nz/publishing/the-occasional-journal/love-feminisms/text-bloody-women-artists>
- Kristeva, Julia. *Powers of Horror: An Essay on Abjection*. New York: Columbia University Press, 1982.
- Nelson, Gunvor. Intervju med Moderna Museet. Ukjent publiseringsdato. <https://www.modernamuseet.se/stockholm/en/exhibitions/gunvor-nelson/7-questions-to-gunvor-nelson/>
- Lewis, Helen B. *Shame and Guilt in Neurosis*. Madison: International Universities Press, 1971.
- Lind-Valdan, Stense Andrea. Upublisert intervju. 1. april 2017.
- «Liv Strömqvist: Mens väcker starka känslor». *Sveriges Radio* 28. september 2017. <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2842&artikel=6787880>
- Mühleisen, Wencke. Upublisert intervju. 21. februar 2017.
- Persdotter, Josefin. Upublisert intervju. 31. mars 2017.
- Rucker, Philip. «Trump says Fox's Megyn Kelly had 'blood coming out of her wherever». *Washington Post* 8. august 2015.
- Skårderud, Finn. «Skammens stemmer – om taushet, veltalenhet og raseri i behandlingsrommet». *Tidskrift for den Norske Legeforening* 13 (2001). 1613-1617. <http://tidskriftet.no/2001/05/tema-forstand-og-forstaelse-i-medisinen/skammens-stemmer-om-taushet-veltalenhet-og-raseri-i>
- Sundholm, John. «Gunvor Nelson». *Nordic Women in Film* (2012). <http://www.nordicwomeninfilm.com/person/gunvor-nelson/>

177 UNA MATHIESEN GJERDE
BLODIG SKAM

Tangney, Julia Prince og Ronda L. Dearing. *Shame and Guilt*. New York: The Guilford Press, 2002.

Thingnæs, Geir. «Skam». *Stiftelsen psykiatrisk opplysning* 11. juni 2012. <https://www.psykopp.no/fagartikkel-skam/>

